

I, 283'te Bahşi) Fakih'in evinde kaldı. Fetret Devri'nin bazı olaylarına ve II. Murad'la Düzmece Mustafa arasındaki mücadeleye şahit oldu. Bir süre Konya'da Sadreddin Konevî Zâviyesi'nde misafir olarak kaldı ve Şeyh Abdülâtîf el-Kudsi'den el aldı. 1437'de hacca gitti, dönüşte Mısır'a uğradı. Daha sonra Paşa Yiğitoğlu İshak Bey'in himayesinde bir müddet Üsküp'te kaldı. II. Murad'ın bazı seferlerine katıldı ve onun iltifatını kazandı. Fâtih Sultan Mehmed'in, şehzadeleri Mustafa ve Bayezid'in sünnetleri münasebetiyle 1457 yılında Edirne'de yaptırdığı şenliklere katıldı; bu sırada Fâtih'ten bazı ihsanlar gördü. 874'te (1469-70) kızı Râbia'yı müridi Şeyh Seyyid Velâyet'le evlendirdi. Meşhur tarihini tamamladığı 1484 yılında yaşı seksen beş civarında idi. Onun büyük bir ihtimalle bu tarihten sonra öldüğü kabul edilmektedir. Mezarı da muhtemelen İstanbul'da Haydar mahallesinde büyük dedesi Âşık Paşa adına inşa ettirdiği cami hazinesindedir.

Âşıkpaşazâde daha çok *Tevârih-i Âl-i Osmân* adlı eseriyle tanınmaktadır. Hayatının sonlarına doğru yazmaya başladığı tarihinin Yıldırım Bayezid devrine kadar gelen kısmını Yahşi Fakih'in menâkıbnâmesinden, bu padişahın 1391'de Macarlar'la yaptığı savaşı Kara Timurtaş'ın oğlu Umur Bey'den, 1402'deki Ankara Savaşı'nı bu savaşta *solak** olarak bulunan birinden nakletmiş, II. Murad ve Fâtih dönemlerini ise bizzat kendi gözlemlerine dayanarak kaleme almıştır. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan Fâtih devri sonlarına (eserin çeşitli yazmalarında bitiş tarihi farklıdır) kadar gelen bu eserde konular bablar ve soru - cevap şeklinde ele alınmıştır. Müellifin yaşına ve muhtemel ölüm tarihine bakılırsa 166. babdan sonraki kısımların başkaları tarafından eklenmiş olabileceği düşünülebilir.

Çoğu yurt dışında olmak üzere ondan fazla yazma nüshası bulunan *Âşıkpaşazâde Târîhi*'nin üç ayrı neşri vardır. Eserin ilk neşri Âlî Bey tarafından yapılmıştır (İstanbul 1332). Bu neşirde eser 1502 yılına, Friedrich Giese (Leipzig 1929) neşrinde 1492'ye kadar gelir. Atsız'ın yaptığı neşir ise (İstanbul 1949) eserin 161 babını ve sadece Âlî Bey neşrinde bulunan "Fasıl" adlı son bölümünü ihtiva eder. Yakın zamana kadar pek tanınmayan *Âşıkpaşazâde Târîhi*'nin asıl önemi, ilk standart Osmanlı tarihlerinden biri olmasından gelir. Eser daha yazıldığı devirde Neşri'nin *Cihannümâ*'sı

na kaynak olmuş, ancak XVI. yüzyıl Osmanlı tarihçileri genellikle Neşri'nin daha derli toplu olan eserini kullanmayı tercih etmişlerdir. Diğer taraftan, muhtemelen Kâtib Çelebi'nin biraz hafife alan ifadesinden (*Keşfü'z-zunûn*, I, 283) dolayı uzun süre unutulmuş *Tevârih-i Âl-i Osmân*, gerçek ve modern mânada ilk defa Hammer tarafından kullanılmıştır. Mahiyeti itibarıyla anonim *Tevârih-i Âl-i Osmân*'lardan pek farklı olmayan eser, gerek muhtevası gerekse konuşma diline yakın ve devrinin yazı dilini aksettiren sade üslubu bakımından orta tabaka ve özellikle askerî zümreler arasında okunmak üzere bir nevi halk destanı tarzında yazılmıştır. Anonim tarihlerden farklı özelliği ise Osmanlı padişahlarını birer "mücahid gazi" olarak görmesi, devletin kuruluşunda ve bilhassa Anadolu'da İslâmî Türk kültürünün yerleşmesinde büyük rolleri olan "abdâlân-ı Rûm", "gâziyân-ı Rûm" ve "bâciyân-ı Rûm" gibi ahlî kuruluşları hakkında bilgiler vermesidir. Esere yer yer serpiştirilen ve bir kısmı Ahmedî'nin *İskendernâme*'sinden alınmış olan nazım parçalarının ise edebî bir değeri yoktur.

BİBLİYOGRAFYA :

Âşıkpaşazâde, *Târîh*, s. 35, 66, 79, 135, 139, 205; a.e. (Atsız), s. 79-80; Mecdî, *Şakâik Ter-cümesi*, s. 352; *Keşfü'z-zunûn*, I, 283; Ayvan-sarâyî, *Hadikatü'l-cevâmi'*, I, 153; *Osmanlı Müellifleri*, III, 84; Hammer (Atâ Bey), I, 27; Babinger (Üçok), s. 38-42; Banarlı, *RTET*, I, 498-499; V. L. Ménage, "Osmanlı Tarihçiliğinin Başlangıcı" (trc. Salih Özbaran), *TED*, sy. 9 (1978), s. 227-240; M. Şâkir Ülkütaşır, "Âşık Paşazâde", *İTA*, I, 600-602; M. Fuad Köprülü, "Âşık Paşa-zâde", *İA*, I, 706-709; Fr. Taeschner, "Âşihik-Pasha-zâde", *El'2* (Fr.), I, 720.

ABDÜLKADİR ÖZCAN

ÂŞİR

(العاشر)

Uşur vergisini tahsil eden
memur.

İslâm'ın ilk asırlarında, ticarî mal veya bir nevi gümrük vergisi diyebileceğimiz uşur vergisini tahsil eden kimseye âşir denildiği gibi aşşâr da denilmektedir. Şehirler veya milletlerarası ticaret yollarının kavşak noktalarında, önemli geçitlerde görev yapan âşirler bölgelerinden geçen ticarî mallardan, sahiplerinin müslüman, zimmi* veya müste'min olmasına göre değişen oranlarda vergi almaktaydılar. Kaynakların belirttiğine göre bu oran müslümanlar için % 2,5, zimmi'ler için % 5 ve müste'minler için de

karşılıklı olarak başka bir oran tesbit edilmemişse % 10'du (bk. UŞUR). Bu verginin nisbeti onda bir (uşr = öşür) veya onun bölümleriyle (nisfû'l-uşr % 5; rub'u'l-uşr % 2,5) ifade edildiğinden bunları tahsil eden vergi memuruna da "onda birleri toplayan kimse" mânasında bu ad verilmiştir.

Âşirin, bölgesinden geçen müslümanlardan aldığı ticarî mal vergisi aslında zekâtıdır. Bu yüzden ancak zekâtın diğer şartları gerçekleşmiş ve o yılın zekâtı daha önce ödenmemişse alınır. Buna göre âşir, kendi bölgesinden geçen gayri müslimlere ait ticarî malların uşur vergisini, müslümanlara ait malların da zekâtını tahsil eden bir kimse olarak görev yapmıştır. Ticarî maksatla başka yerlere sevkedilmeyen zekâta tâbi her türlü malın ve ziraî mahsullerin zekâtı ise ayrı bir memur (âmil) tarafından toplanmaktaydı (bk. ÂMİL).

Âşir aynı zamanda bölgesindeki yol ve ticaret emniyetini sağlamakla da görevliydi. Bundan dolayı fıkıh kitaplarında âşirde bulunması gereken şartlar sayılırken tam ehliyetli (bk. EHLİYET) olmasının yanında yol ve ticaret emniyetini sağlamaya muktedir olmasının gerekli olduğu üzerinde de durulmuştur.

Bir vergi memuru olarak âşirin ilk defa Hz. Peygamber zamanında mı, yoksa Hz. Ömer devrinde mi tayin edildiği kaynaklarda tartışmalıdır. Serahsî bu müesseseyi Hz. Peygamber devrine kadar götürmekte ise de ikinci görüş daha kuvvetli görünmektedir. Ebû Yusuf'un belirttiğine göre, Hz. Ömer zamanında ilk defa âşir olarak tayin edilen kimse ashtaptan Ziyâd b. Hudayr'dır.

Bazılarının sıhhatinde şüphe olmakla birlikte Hz. Peygamber'den, "Âşire rastlarsanız onu öldürünüz" mânasında veya buna benzer anlamlara gelen hadisler rivayet edilmektedir (Ebû Ubeyd, s. 470; *Müsned*, IV, 234). İslâm hukukçuları bu hadislerin, Câhiliye devrinde Arap ve Acem memleketlerinde ticarî mallardan % 10 nisbetinde alınan, İslâmiyet'te ise müslümanlar için % 2,5, zimmi'ler için de % 5'le sınırlandırılan bu vergiyi toplarken halka zulmeden, belirlenen bu oranlardan fazlasını alan vergi memurları için vârit olduğu görüşündedirler (bk. Serahsî, *el-Mebsûât*, II, 199; Ebû Ubeyd, s. 470). Bu hadislerde, Câhiliye devrinde benzer bir pazar vergisini (bâc) toplayan ve halkı ağır vergilerle bunaltan kimselerin kastedilmiş olması da muhtemeldir (bk. Ebû Ubeyd, s. 471, ayrıca bk. BÂC).

BİBLİYOGRAFYA :

Lisân'ul-'Arab, "aşır" md.; *Müsned*, IV, 234; Ebû Yûsuf, *el-Harâc*, s. 145-146; Yahyâ b. Âdem, *Kitâbu'l-Harâc* (nşr. Ahmed Muhammed Şâkir), Kahire 1384, s. 168-169; Ebû Ubeyd, *el-Emuâl*, s. 469-481; Serahsî, *el-Mebsûl*, I, 199 vd.; a.mlf., *Şerhu's-Siyer'i'l-kebir* (nşr. Abdülaziz Ahmed), Kahire 1971-72, V, 2133-2136, 2139-2157; İbn Âbidîn, *Redd'ul-muhtâr*, II, 308-318; Yûsuf el-Kardâvî, *Fıkh'uz-zekât*, Beyrut 1389/1969, II, 1089-1105; Mustafa Fayda, "Hz. Ömer ve Ticaret Malları Vergisi veya Uşûr", *A'İİFD*, XXV (1982), s. 169-178; a.e., XXVI (1983), s. 327-334.

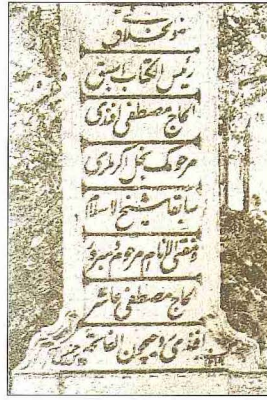
MEHMET ERKAL

ÂŞİR EFENDİ

Reiszâde Mustafa Âşir Efendi
(1729-1804)

Kurduğu kütüphane ile meşhur olan
Osmanlı şeyhülislâmı.

5 Ağustos 1729'da doğdu. Reisülküttâb Mustafa Efendi'nin oğludur. Tahsilini devrin tanınmış âlimlerinin yanında tamamladıktan sonra 1744 yılında ruûs* imtihanını kazanarak çeşitli yerlerde müderrislik yaptı. Daha sonra kadılık mesleğine geçti; 1768'de Yenışehr-i Fenar (Larissa), 1777'de Bursa, 1781'de Mekke, 1786'da İstanbul kadılıklarında bulundu. Anadolu ve Rumeli kazaskerliklerinin önce pâye*lerini aldı, ardından bilfiil 1788'de Anadolu, 1789'da da Rumeli kazaskeri oldu. Ancak bir süre sonra azledildi. Şeyhülislâm Hamîdizâde Mustafa Efendi zamanında herhangi bir sebep gösterilmeksizin Kastamonu'da ikâmete mecbur edildi. Hamîdizâde'nin şeyhülislâmlıktan ayrılması üzerine 1791'de tekrar İstanbul'a döndü. 1793'te ikinci defa Rumeli kazaskerliğine getirildi. Bu görevde bir yıl kadar kaldı, 30 Ağustos 1798'de şeyhülislâm oldu. III. Selim, Âşir Efendi'ye hitaben çıkardığı hatt-ı hümayunda (Cevdet, VII, 303-304), kendisinden önce şeyhülislâm olan Dürrîzâde Ârif Efendi'nin görevini ihmal etmesi yüzünden azledildiğini, duyduğu güven sebebiyle bu görevi kendisine verdiğini belirtiyor ve ilmiye mesleğinde bir süreden beri görülen bozukluğu gidermek için çalışmasını istiyordu. Bundan dolayı onun şeyhülislâmlığı döneminde bu yolda bazı çalışmalar yapılmıştır. 11 Temmuz 1800'de şeyhülislâmlıktan azledildikten sonra Bursa'ya gönderildiyse de kısa zaman sonra tekrar İstanbul'a döndü; 29 Kasım 1804'te vefat etti. Cenazesi önce Eminönü civarındaki Bahçekapı'da kendi adıyla anılan kütüphanenin

Âşir Efendi'nin Piri Mehmed Paşa Dergâhı hazîresine nakledilen mezar taşı - Fındıkzâde / İstanbul

hazîresine defnedilmiş, daha sonra Mol-la Gürânî Mezarlığı'na nakledilmiştir.

Bilgisi, dürüstlüğü, hayır ve hasenata düşkünlüğü ile takdir edilen Âşir Efendi aynı zamanda iyi bir hattattı. Bahçekapı'da bugün kendi adıyla anılan cadde de bulunan konağının bahçesinde bir kütüphane ve dârülkurra kurmuş, bu raya görevliler tayin ederek bazı gelirler tahsis etmiştir. Ayrıca Kastamonu'da bulunduğu sırada orada da hayır eserleri yaptırmıştır. Günümüzde Süleymaniye Kütüphanesi'nin bir bölümünü oluşturan kütüphanesinde bizzat kendisinin istinsah ettiği bazı yazmalar da bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Devhat'ul-meşâyih, s. 166-177; Cevdet, *Târîh*, VII, 286, 303-304; *Sicill-i Osmânî*, III, 281; *İlmiyye Salnâmesi*, s. 560-561; İbnülemin, *Son Hattatlar*, s. 500-503; Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilâtı*, s. 260; *İst.A*, II, 1152-1153.

MEHMET İPŞİRLİ

ÂŞİR EFENDİ KÜTÜPHANESİ

İstanbul Bahçekapı'da
XVIII. yüzyılda kurulan
vakıf kütüphanesi.

I. Mahmud devri reisülküttâblarından Mustafa Efendi, düzenlediği Cemâziyelâhir 1154 (Ağustos 1741) ve Safer 1160 (Şubat 1747) tarihli vakfiyeleriyle bütün kitaplarını vakfetmiş, ancak Bahçekapı semtinde inşa ettirmeyi planladığı kütüphaneyi yaptıramadan 1749 yılında ölmüştür. Mustafa Efendi yaptırmayı düşündüğü bu kütüphanenin iki dersiâm, bir şeyhülkurra ve iki hafızıkütübden oluşan kadrosunu da kurmuş ve bunları geçici olarak Vâlide ve Mahmud Paşa camilerinde görevlendirmiştir.

Mustafa Efendi'nin oğlu III. Selim devri şeyhülislâmlarından Mustafa Âşir Efen-

di babasının bu arzusunu yerine getirmek için belirtilen yerde bir kütüphane binası yaptırmış ve düzenlediği Şevval 1214 (Mart 1800) tarihli vakfiyesiyle de kendi adıyla anılan kütüphaneyi kurmuştur. Âşir Efendi vakfiyesinde daha önce babasının kütüphane personeliyle ilgili olarak koyduğu esasları aynen muhafaza etmiş, ancak kendi sağladığı gelirle hafızıkütüblerin ücretlerini arttırma ve onlara yardımcı olacak iki mülâzım tayin etme gibi birkaç değişiklik yapmıştır.

Başlangıçta Reisülküttâb Mustafa Efendi'nin vakfettiği 1237 kitapla kurulan Âşir Efendi Kütüphanesi koleksiyonu daha sonraları Mustafa Âşir Efendi, oğlu Rumeli kazaskeri Hafid Efendi, Kâsîdecizâde Süleyman Sırrı Efendi ve Âşîrefendizâde Mehmed Bahâeddin Efendi'nin yaptıkları kitap bağışlarıyla oldukça zenginleşmiştir.

Öğretim yanında hatim duası ve mevlid gibi bazı dinî faaliyetlerin de yapıldığı Âşir Efendi Kütüphanesi haftada beş gün açık bulunmaktaydı. Tatil günleri ise devrin diğer bazı kütüphanelerinde olduğu gibi salı ve cuma idi.

Âşir Efendi Kütüphanesi 1914 yılında Evkaf Nezâreti tarafından Sultan Selim'de kurulan kütüphaneye, 1918 yılında da buradan Süleymaniye Kütüphanesi'ne nakledilmiştir. Bu kütüphaneye ait kitaplar halen Süleymaniye Kütüphanesi bünyesinde bulunan Âşir Efendi ve Reisülküttâb Mustafa Efendi koleksiyonlarında bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Reisülküttâb Mustafa Efendi'nin h. 1154 ve h. 1160 tarihli vakfiyeleri, VGMA nr. 736, s. 201-208; nr. 738, s. 137-146; Âşir Efendi'nin h. 1214 tarihli vakfiyesi, Süleymaniye Ktp., Âşir Efendi, nr. 473; Hafid Efendi'nin h. 1220 tarihli vakfiyesi, Süleymaniye Ktp., Hafid Efendi, nr. 486; Âşir Efendizâde Mehmed Bahâeddin Efendi'nin h. 1250 tarihli vakfiyesi, Süleymaniye Ktp., Hafid Efendi, nr. 487; İsmail E. Erünsal, *Türk Kütüphaneleri Tarihi II: Kuruluşları Tanzimata Kadar Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri*, Ankara 1988, s. 92-93, 120-121, 129, 144, 148, 182, 239, 244-245.

İSMAİL E. ERÜNSAL

□ MİMARİ. İlk yapılışında kütüphanenin yanındaki büyük bir han onun gelirini sağlıyor ve arkadaki küçük hazîrede Âşir Efendi ile oğlu Hafid Efendi ve diğer aile mensuplarının kabirleri bulunuyordu.

Âşir Efendi ve Sultanhamam cadde-lerinin birleştiği köşede bulunan kütüphane, taş konsollar üzerine oturan gü-